

2. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД

Ольга Борисівна Петрович,
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

УДК 373.5.091.212.3:82

СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ЛІТЕРАТУРНО ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

В статті раскрыто поняття «літературная внеклассная работа», определены оптимальные организационные формы внеклассной работы с литературно одаренными старшеклассниками.

Ключевые слова: организационные формы, литературная одаренность, внеклассная работа, литературное образование.

This article deals with the concept of «literary extracurricular activity» and the optimal organizational forms of its work with literary gifted students are defined.

Key words: organizational forms, a literary giftedness, extracurricular work, literary education.

На сучасному етапі реформування освіти найбільшою цінністю визнається розвинута, вільна особистість, здатна жити та творити в умовах мінливого світу. У зв'язку з цим головним завданням освітнього процесу є всебічний розвиток тих, хто навчається, розкриття і реалізація їхнього творчого та духовного потенціалу, виховання в них потреби до самоосвіти, саморозвитку і самовиховання. Аксиоматично, що проведення уроків невіддільне від позакласної роботи з предмета, це забезпечує безперервність та гуманізацію навчання, розвиває творчі здібності школярів. Проте повному вирішенню вище названих завдань з розвитку та підтримки обдарованих учнів у системі літературної освіти сприятиме саме позакласна робота. Адже, на відміну від діяльності на уроках, особливістю навчально-виховного процесу в позакласній сфері є яскраво виражена специфіка взаємин його суб'єктів, що ґрунтується на співтворчості педагога й учнів, взаємоповазі та взаємній зацікавленості в спільному успіху й результатах цієї роботи, відносна автономність школярів у розвитку свого внутрішнього світу, широкі можливості для самоутвердження, самостійного вибору не лише змісту, а й способів власної діяльності, відсутності регламентованих

установок. Відтак, вагомого значення у позакласній роботі набувають гнучкість і мобільність, урізноманітнення методів і форм діяльності, доцільність та ефективність добору певних літературних завдань, що близькі до їх досягнення та можуть оперативно змінюватися з урахуванням запитів і творчих можливостей шкільної молоді [3, 145]. Тому особливій актуальності набуває потреба визначення оптимальних організаційних форм позакласної роботи з української літератури з обдарованими учнями.

Питання організації позакласної роботи з української літератури досліджують у своїх працях провідні науковці В. Андрусенко, Т. Бабійчук, Л. Базиль, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, О. Куцевол, А. Лісовський, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пультер, А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань, В. Шуляр; зміст і специфіку позакласної роботи в розвитку творчих здібностей підлітків – В. Белова, Л. Бруднов, І. Винниченко, В. Горський, А. Журкіна, І. Колесник, Е. Марієнгоф, Л. Якубова та ін. Проблема розвитку й реалізації літературної творчості у навчально-пізнавальній діяльності розглядалася Н. Волошиною, Г. Іоніним, М. Кудряшовим, О. Куцевол, Н. Молдавською, В. Недільком, Є. Пасічником, Б. Степанишином,

Г. Токмань, В. Цимбалюком, З. Шевченко та ін. Варто зазначити, що вивчення літературно обдарованих учнів відбувалось переважно у підлітковому та старшому шкільному віці.

Незважаючи на значну кількість досліджень з питань позакласної роботи та літературної обдарованості, ця проблема залишається й досі актуальною та потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у визначенні оптимальних організаційних форм позакласної роботи з обдарованими старшокласниками в системі літературної освіти.

Зміст позакласної роботи з української літератури досить повно відображає визначення Г. Токмань: «Літературна позакласна робота – це різноманітні види літературної діяльності учнів освітньо-виховного характеру, які організують і проводять у школі в позаурочний час» [13, 123].

Головну роль у розвитку літературної творчої діяльності школярів Є. Пасічник та Н. Волошина надають позакласній роботі. Так, Є. Пасічник наголошує, що позакласна робота з літератури є засобом удосконалення не лише творчих здібностей дітей, а й комунікативних, що є важливою умовою для розвитку творчої особистості.

Специфіка позакласної роботи потребує відповідних професійно-особистісних якостей педагога, індивідуального стилю мислення, спрямованого на творчий пошук оригінальних рішень, розвиток літературних здібностей старшокласників у позаурочний час. А. Бруднов зазначає, що «своєрідність цього виду діяльності пов'язана з інноваційними ідеями: гуманістичної спрямованості освіти (відмова від функціональної заданості цього процесу, самовизначення дитини, формування особистісної позиції, перехід від «культури корисності» до «культури гідності»); ієрархії педагогічних цілей побудови індивідуалізованих систем навчання, перетворення знання на інструмент творчого освоєння світу, включення науково-дослідної діяльності в процес навчання...» [2, 2].

Учитель-філолог повинен бути готовий до постійного прояву творчості, моделювання та проектування позакласної роботи з літератури з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їхніх освітніх потреб, мотивів, схильностей й інтересів тощо.

Питання організації позакласної роботи школярів з української літератури ґрунтовно розроблено в працях Є. Пасічника. Ученим визначено такі організаційні форми проведення зазначеної роботи: «через індивідуальні доручення, які виконують учні, заняття гуртка та масові заходи» [8, 370]. Науковець називає чимало видів робіт, що можуть проводитись на заняттях гуртка: знайомство учнів з новинками художньої літератури, спогадами про письменників; прослуховування доповідей та рефератів школярів про взаємозв'язок митців з рідним краєм, цікавих повідомлень з літературних газет, журналів; ознайомлення зі статтями про особливості віршування, культуру мовлення; складання заміток до газет; підготовка літературної сторінки для місцевої преси; перегляд фільмів-екранізацій та

ін. Окрім того, Є. Пасічник звертає увагу на те, що залежно від характеру завдань розрізняють гуртки літературно-творчі, драматичні, фольклорні, літературно-краєзнавчі, художнього слова тощо. На його думку, важливу роль у стимулюванні творчості школярів відіграє випуск шкільних літературних збірників й альманахів, проведення літературних вечорів, читачьких конференцій та диспутів, літературних екскурсій та походів, індивідуальне і групове збирання фольклору, виготовлення літературних карт, оформлення шкільного літературного музею тощо.

Б. Степанишин констатує, що більш детальне вивчення певної літературної теми для деяких учнів здійснюється на заняттях гуртка, а для багатьох – «у краєзнавчих походах, у процесі підготовки й відзначення ювілеїв письменників, у роботі по обладнанню літературного кабінету, в учнівському лекторії, на читачьких конференціях, масових заходах шкільної бібліотеки тощо» [11, 224].

Підтримуємо міркування Н. Волошиної, яка серед ефективних форм позакласної роботи в процесі вивчення літератури в школі, що активно розвивають творче мислення та літературно-творчі здібності школярів, називає літературні вечори, вечори власної учнівської творчості, видання шкільного літературного альманаху, конкурси на кращий учнівський твір, літературні олімпіади, екскурсії, зустрічі з письменниками, людьми різних професій, учасниками героїчних подій, читачькі конференції, літературні диспути, драматичні, літературно-мистецькі й творчі гуртки та ін. Науковець зауважує, що найчастіше літературно обдаровані учні об'єднуються в літературно-творчий гурток, основне завдання якого – «навчити школярів образно мислити, відтворювати засобами слова свої думки, почуття, розуміння навколишнього» [7, 135]. З цією метою, на думку вченої, варто проводити літературні вправи: написання етюдів, відгуків на прочитану книжку, переглянутий фільм, спектакль, прослуханий музичний твір, написання статей в газету, збирання фольклорних матеріалів, оформлення матеріалів про екскурсію тощо. Нам імponує переконання Н. Волошиної, яка слідом за М. Рибниковою рекомендує охоплювати позакласною роботою якнайбільше учнів, не лише обдарованих дітей, але й тих, які виявляють глибокий інтерес до літератури й мистецтва [7, 162].

До вирішення цієї проблеми долучилися Л. Мірошниченко та Ю. Дишлок, які теоретично обґрунтували та практично розробили систему ефективної реалізації організаційних форм позакласної роботи з літератури: гуртків, літературного салону, літературних екскурсій, вечорів, вікторин, ігор, диспутів тощо [6].

Вагомими є дослідження цього питання Г. Токмань, яка виділяє індивідуальні, групові та масові форми позакласної роботи з літератури. Учена зазначає, що індивідуальні заняття можуть проводитись зі слабкими учнями для покращення їхніх знань і з обдарованими задля розвитку здібностей. До групових форм організації позакласної роботи вона зараховує

гурток, студію, клуб, товариство. Серед масових форм роботи Г. Токмань розрізняє тиждень української літератури, олімпіади, читацьку конференцію, літературний вечір, фольклорні свята, походи, екскурсії, поїздки літературними місцями, фольклорно-краєзнавчі експедиції, а також рекомендує поширювати практику сучасних масових інтелектуальних заходів («КВК», «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Поле чудес», «Перший мільйон» тощо) [12, 123–132].

Акцентуємо нашу увагу на твердженні О. Куцевол, що в різноманітних формах позакласної роботи з літератури, насамперед літературно-краєзнавчій, варто використовувати твори «поетичної критики», що можуть «бути імпульсом до організації екскурсії до музею письменника, відвідання пам'ятних місць, пов'язаних з його перебуванням у даній місцевості, активізації літературно-краєзнавчих пошуків тощо» [4, 19]. Також науковець детально схарактеризувала різноманітні форми літературних вечорів у школі. Так, залежно від характеру матеріалу та завдань вони поділяються на такі різновиди: ювілейні, тематичні, історико-літературні, жанрові; залежно від форм і методів, а також способів діяльності вчителя та учнів – на літературно-музичні композиції, вечори конференції, ігрові вечори, вечори запитань та відповідей, вечори-читання, вечори широкої програми [5, 2–3].

А. Ситченко значну увагу надає гуртковій роботі. Зокрема, дослідник зауважує, що в старшій ланці гурткова робота набирає ширших форм: шкільний гурток, літературний клуб старшокласників, літературно-творче об'єднання, літературна студія, науково-творче товариство, шкільний театр та ін. [10, 216].

С. Пультер й А. Лісовський до масових позакласних заходів з літератури зараховують: проведення тижнів літератури, відзначення ювілеїв письменників, вечори поезії у школі, літературні ранки та вечори, літературні конкурси та олімпіади тощо [9, 121]. Науковці розрізняють такі різновиди гуртків у школі: виразного читання, фольклорний, літературно-творчий, літературно-музичний, літературно-драматичний, літературно-краєзнавчий, синтетичний (комбінований) літературний гурток. Учені радять учителям-словесникам застосовувати різноманітні види й форми літературно-краєзнавчої роботи, зокрема ознайомлення з життям і творчістю письменників, які проживали в ріднім краї, екскурсії до пам'ятних літературних місць в області, конференції за книжками місцевих письменників, виготовлення літературної карти області, створення шкільного куточка, випуск літературної газети, альбомів і альманахів на літературно-краєзнавчу тематику, зустрічі з місцевими літераторами, збирання зразків усної народної творчості тощо [9, 122].

Ми вважаємо ефективними форми позакласної роботи з літератури, розроблені Т. Бабійчук на принципах діалогізму та проблемності: міні-лекторій (лекції проблемні, діалогічні (бінарна лекція або лекція вдвох), лекції-візуалізації); диспути; інсценізації; літературно-музичні вечори, літературні портрети, присвячені

відомим українцям (як правило, письменникам); реклами художніх творів; літературні читання; день української книги; усний журнал [1, 449–453].

Важливою є думка Є. Пасічника, що потрібно «зв'язати на особливості вікової детермінації» в літературному розвитку учнів, адже «у кожному віці свої психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності, свої можливості, на які ми не можемо не зважати, організовуючи вивчення художнього твору, будуючи урок літератури» [8, 54].

На розвиток творчих здібностей та обдарувань учнів, забезпечення задоволення їхніх потреб в освоєнні різних видів і форм діяльності, набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвіду спілкування і взаємодії, самореалізації значно впливає освітнє середовище, що формується в умовах позакласної роботи.

Проаналізовані педагогічні джерела й шкільна практика засвідчили, що в позакласній роботі з української літератури традиційно виділяють три основні форми залежно від кількості її учасників: індивідуальну, групову та масову, відповідно кожна з них має цілий арсенал методів і прийомів організації.

Отже, аналіз опрацьованої джерельної бази дає підстави стверджувати, що позакласна робота з літератури має значний освітньо-виховний вплив на учнів, активізує їхні думки та творчу діяльність. Цілеспрямоване використання різноманітних форм позакласної роботи є вирішальним у розвитку творчих здібностей та літературних обдарувань учнів, їхньої самостійності, творчості та винахідливості, ініціативності, гнучкості й оригінальності мислення, формуванні дослідницьких умінь; розширює простір для творчої самореалізації та самоствердження, готовності до ризику; забезпечує досягнення успіху й формування позитивної самооцінки; посилює віру у власні творчі можливості.

Використані літературні джерела

1. Бабійчук Т. Формування української ментальності у студентів педагогічного коледжу як результат екзистенційно-діалогічної парадигми (на матеріалі позакласної роботи з літератури) / Т. Бабійчук // Теоретична і дидактична філологія: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. № 10. – С. 445–454.
2. Бруднов А. К. Развитие дополнительного образования в условиях общеобразовательного учреждения / А. К. Бруднов // Воспитание школьников. – 1993. – № 2. – С.2.
3. Вайновська М. К. Формування творчої особистості підлітка в навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 / М. К. Вайновська. – Запоріжжя, 2004. – 214 с.
4. Куцевол О. М. Життя і творчість письменника в дзеркалі «поетичної критики»: [навчальний посібник] / О. М. Куцевол. – Вінниця: 2010. – 280 с.
5. Куцевол О. М. Специфіка та методика проведення літературних вечорів у школі / О. М. Куцевол //

Всесвітня література та культура в навч. закл. України, – 2000. – № 8. – С.2–6.

6. *Мірошниченко Л. Ф.* Зарубіжна література. Позакласні заходи. 9–11 кл. : Посібн. для вчителя / Л. Ф. Мірошниченко, Ю. М. Дишлюк. – Харків: Ранок, 2004. – 208 с.

Наукові основи методики літератури : Навч.-метод. посібн. / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка та ін.; за ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.

7. *Пасічник Є. А.* Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібн. [для студ. вищих навч. закладів освіти] / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.

8. *Пультер С.* Методика викладання української літератури в школі. Курс лекцій для студентів-філологів / С. Пультер, А. Лісовський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. – 144 с.

9. *Ситченко А. Л.* Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах [Текст] : навч. посіб. для студентів-філологів / А. Л. Ситченко. – К. : Ленвіт, 2011. – 291 с.

10. *Степанишин Б. І.* Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури) : Посібник для вчителя / Б. І. Степанишин. – К. : Освіта, 1993. – 240 с.

11. *Токмань Г. Л.* Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція : Монографія / Г. Л. Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

12. *Токмань Г. Л.* Методика навчання української літератури в середній школі : Підручник / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 309 с.

